

Глава 4.

Първата среща с жена от върха на „американското доларово“ общество и с нейното богатство, в мен по-скоро извика мисли и въпроси за разсъждение, отколкото възхищение от това богатство. Госпожа Рози живее сама в меншъна, който има: двадесетина стаи, три, различни по големина и лукс, салона за прием на гости, богата библиотека и още по-богата галерия, шест гаражни места, къща за прислугата, тенис игрище, огромен басейн... Богаташката живее сама в пространство, което би било съвсем достатъчно за тридесетина почтени обитатели. Сама!? Самотна!? Дали не и ужасена от призраци и реални разбойници? Какви ли нагони бушуват в нея, за да иска да живее в глухота и самота? Дали и аз бих пожелала такива дворци, натрапва ми се тази мисъл. И да и не, смея се и размишлявам, наистина, дали бих искала да имам такъв замък? Целия следващ ден разсъждавах за смисъла на живота в една прекрасна, преголяма и пребогата къща, която е в центъра на цивилизацията, но и усамотена по всякакъв начин. Мисля си за къщата, която същевременно съм видяла и не съм видяла. Вчера ме бяха завладели други мисли, на тях не им беше до къща, а ето, сега ме обземат мисли и за това. Дори ме карат отново да ида там и на спокойствие да я зяпам. Чуждата къща!? Пък и защо не, добре е за мен – ще има малко повече разходка, тя ми е и необходима.

Както обичайно, във времето, когато се появява първата следобедна свежест, тръгнах на разходка, и под ясното влияние на вчерашното ми гостуване, завих по Каталина авеню към Сан Марино. Южната част на Пасадена,

още след първото каре от булевард Калифорния, е прекрасна, но онова, което особено ме очарова, е зеленината. Всички видове от растителния свят, които могат да оцелеят в Южна Калифорния, са се събрали в Сан Марино, но и в южната част на Пасадена: палми, иглолистни и широколистни дървета (с размери на дървета от джунглата), храсти, цветя, трева, птици и озон. Опиянена съм от тишината без трафик (само някой друг автомобил се плъзва безшумно), от мириса на гора и окосена трева, а особено от песента на един славей, който сякаш ме съпровождаше, постоянно се обаждаше на петдесетина крачки пред мен и точно в момента, когато успя да го зърна, отлита към следващото дърво. Стигнах пеша до края на Каталина авеню, заобиколих Художествената академия и се спуснах в една долина, в която ме посрещнаха всички калифорнийски красоти. И по-рано бях стигала дотук при разходка, защото именно тук е къщата на земяка и един от най-богатите американци, бившият югославски министър-председател, господин Милан Панич. Седнах на една стеничка срещу неговия меншън и наблюдавах огромния, струващ няколко десетки милиона долара комплекс на Панич. В него отдавна още не живее никой, освен, в една мощна къщичка, зад меншъна, едно семейство мексиканци, които поддържат имението. На третия етаж, в една от стаите, забелязах някакви движение, това ме заинтригува, та се заседях. Около час гледах и едва отгатнах целта на необичайните движения на силуета, който едва се забелязваше: една жена почистваше от прах костюми, тридесетина на брой, заключих аз. През цялото време на тази привечерна разходка, както очаквах, нито срещнах, нито видях човек, не знам за кой път изпитвах неприятно усещане от тази безлюдност. Отпочинала и освежена, тръгнах покрай къщата на Панич на юг, където предполагах, че е къщата, в която бях вчера, и, след като минах покрай няколко, също така

богати къщи, щеше да ми се случи нещо смушаващо, пък и плашещо.

Тук автомобили минават рядко, всички са скъпи, безшумни и бавни, та се появи и един такъв, който идваше зад мен и на който не обръщах внимание, както и на онези, които минаваха по-рано. Обаче този автомобил забавяше хода си и имах усещане, че ще спре на мястото, на което ще ме застигне, а когато ме стигна и когато схванах, че е спрял, любопитно обърнах глава и... До мен притича полицай и още, докато не бях схванала какво ми се случва, ми изви дясната ръка (почти ми изкълчи рамото), постави ми белезници и ме натика в автомобила. Едва в автомобила (без вътрешни брави за отваряне) успях да се уплаша, когато видях мургав зле изглеждащ младеж с ръце на гърба. В полицейския участък ме задържаха само няколко минути, накратко бях „разпитана“ и предупредена вече да не се държа „опасно“. Опасно!? – ще отекват в съзнанието ми думите на шерифа. На следващия ден ще размишлявам за срещата си с шерифа и полицейския участък, и, въпреки всичките си неприятности, се смях, като си представях как биха се забавлявали приятелите ми в Стария край, когато разберат: „С белезници на ръцете, на Дивия запад, другарката директорка Даница Пръстоевич, с белезници на ръцете, задържана в... Sheriff's office“.

А там, ако се замисля малко повече, попаднах съвсем наивно, а може би и оправдано, ако размисля по-дълго за това. И от двете страни на тротоара, на огромна площ, пред великолепна къща, ме омая красотата на цветята с обема и изобилието си, подредеността, свежестта и хармонията, спонтанно се приближих до една пълзяща роза, която ми напомни на розата пред моята къща, в моя град... Доближих се и я помирисах. Приблжих се и се наведох към едно цвете, което ми напомни на нашия босилек, несъзнателно се наведох и откъснах стръкче и го помирисах, беше босилек, мирисах го, загледана в цветната красо-

та, мирисах и си представях младостта си и богатото си минало. Мирисах го в омагьосано състояние и кой знае докога щеше да трае това, ако не беше някакво телефонно обаждане до полицията и бързата им реакция.

Два дена след „уреждането на сметки“ с шерифа, в апартамента ми неочаквано се появи госпожа Мици. Позвъни на входната врата, отворих я и излязох пред нея. Влезе тичешком, задъхана:

- Побързай! Моля те, трябваш ми за два часа – каза и изтича обратно, обърна се и добави: – Побързай, оставих включен двигателя.

Когато отидох до автомобила и седнах в него, беше кратка:

- Ще гледаш два часа една старица, за която се грижи една моя приятелка, и ще изкараш дванадесет долара, шест долара на час. Нищо особено, просто да присъстваш.

- Това ще бъдат първите пари, които изкарвам в Америка – отвърнах, като се усмихнах.

- Спокойно, ще има още. Важно е да искаш да работиш, да не се назлъндисваш пред която и да било работа, но и да мълчиш. Не те е грижа за правда или неправда, гледай себе си и работата си... – явно ме предупреждаваше за нещо, в което не можех да вникна, но и не подпитвах. Схванах и приех, че и иначе трябва да бъда предпазлива и мълчалива, особено след срещата ми с шерифа. А мълчанието няма да ми бъде трудно, поне тук добре ми идва незнанието на английски език.

Пристигнахме в Аркадия, пред къща със средна големина, пред която скоро се появи жена на средна възраст, представи се като Ани, дръпна ме за ръка, това беше и поздрав и покана да вляза.

- Старата госпожа има мания за преследване – започна да ми разказва Ани, а госпожа Мици превеждаше. – Тя си прави всичко сама, не търси помощ, единствено не

бива да е сама. Седнете в хола, на онзи фотьойл, гледайте телевизия и нищо повече.

Щом ме видя, старицата се усмихна и ми даде да разбере, че знае за мен, че е съгласна и че съм добре дошла. Изразът на лицето ѝ е някак си мил, напомня ми на нашите старици, та и аз по такъв начин се обръщах към нея и се усмихвах. Всеки път ми отвръщаше с усмивка.

- You are refugee!? (Вие сте бежанка) – каза след около половин час.

- Yes, I am refugee (Да, бежанка съм) – отвърнах, доволна, че знам какво ме е попитала и, още повече, че мога да отговоря на английски език.

- Do you like juice? (Искате ли сок) – каза след десетина минути, но не я разбрах.

- I don't understand (Не разбирам) – отговорих и с изражението на лицето си показах, че съжалявам.

- Старицата се надигна, дръпна ме за ръка и ме доведе до хладилника, отвори и посочи сока.

- А, сок, че и у нас се казва джус – забравих се и се разприказвах.

Така започна и протече моят първи четиричасов надничарски ден, през който доста се наприказвах със старицата, къде с помощта на речник, къде с помощта на ръцете и химикалка, с която рисувах.

Тъй като Мици и Ани закъсняваха, аз все повече се освобождавах, подавах разни дреболии на старицата, и спонтанно започнах да чистя прозорците, които бяха съвсем мръсни.

Ани се извиняваше много заради закъснението, повече на мен, отколкото на госпожата, даде ми пари и ме изпрати до пред къщата. След нея се клатушкаше и старицата, и тя ме изпрати и ме обсипа с усмивки, а накрая щеше да каже, според превода на госпожа Мици:

- Господжата желае да дойдете някой ден и основно да почистите къщата ѝ. Тя вече е видяла, че можете това, казва, че сте почистили някои от прозорците ѝ.

- Кога мога да дойда? – попитах, а Мици преведе.

- Утре, ако можете? – преведе Мици.

- С голямо удоволствие, ако госпожа Мици може да ме докара? – предложих.

- Ани ще ви вземе утре в девет часа – каза старицата и добави: – Нека Ани си запише вашия адрес.

- Колко ти даде Ани? – щом подкара автомобила, като любопитно момиченце изрече бързо въпроса си госпожа Мици.

- Не знам. Сега ще погледна – казах и извадих парите от чантата си, където ги бях пхнала. Преброих ги: – Една двадесетачка и една петачка. Двадесет и пет долара.

- Честна е! – отвърна Мици и продължи: – Утре ще ти даде петдесетачка.

- Това би било много – отвърнах.

- Тук толкова се плаща, а особено когато старата види как работиш. Знаеш ли, тук тези работи ги вършат мексиканки, а те нямат нашата култура и усет към чистотата, та когато тези тук видят нашата работа, това ги очарова и те плащат добре. Американците ценят труда. Само че е трудно да стигнеш до тях, но когато вече създадеш истински отношения с тях, много са прями и почтени в отношенията си с по-слабите от тях. Запомни, с по-слабите от тях!

Щом влязох в апартамента си, сложих на пода двадесетте и пет изкарани с труд долари и седнах до тях, гледах ги и с мислите си плавах по всички житейски неравности. Боже мой, каква странна съдба, моите деца, внуци...! Не за това, само не за това, ще полудея, ще полудея...! Сkochих, и със скачането – под хладния душ, още веднъж успешно побегнах от живите и неизлечими рани.

Както веднъж месечно почиствах апартамента си, така на следващия ден влязох в къщата на старицата и

свърших много работа, и се преуморих, защото къщата е по-голяма от моя апартамент поне три пъти. Старицата ме шпионираше на всяка крачка, сякаш искаше да ми открадне занаята. В началото това присъствие ми беше неприятно, но по-късно, заради нейните безобидни усмивки, ми стана приятно. От време на време разменяхме по някоя мисъл, смеехме се и правехме деня приятен. Показвах ѝ предмети около себе си, а тя ми казваше английските им имена, така че този ден научих двадесетина думи, научих ги с правилното произношение, което през следващите дни щях да затвърждавам.

Старицата ми плати петдесет долара и ми каза в бъдеще така да правя всеки втори петък. Напълно я разбрах, макар че каза това на английски език.

Щом пристигнах в Америка, потърсих начин да се обадя на своите по телефона, но това ще се окаже толкова сложно, сякаш бях попаднала в непроходимата планина Козара. Просто не знам как може да се обадиш по телефона, ако не използваш домашен телефон. Първата ми мисъл беше да отида на пощата, както това се прави у нас. На пощата такава услуга не съществува, дори като понятие. Бях упорита, докато не се убедих, че те наистина в пощата няма нито телефон, нито кабини.

След това потърсих хотел, както съм правила това доста пъти по света, тръгнах по Лос Роблес авеню и се натъкнах на хотел Хънтингтън, застанах на опашката пред рецепцията и с много мъки и добрата воля на рецепциониста, като използвах скромните си познания по френски, изразих желанието си.

Господинът ми обясни, че мога да използвам за тази цел телефона в хотелската стая, а когато му казах, че не съм гост на хотела, изведе ме във фойето и ми показа една редица телефонни апарати. Въртях номерата и получавах

инструкции да набера цифрата девет за оператор. Операторът ме насочваше към телефон на стая...

След това атакувах уличните телефонни будки, но и там не стана, защото постоянно ми се обаждаше глас от автомат и ми даваше указания, които не разбирах. Уличните апарати нямат опция за международни разговори. Дълго време ми трябваше, докато стигна до това откритие. Накрая стигнах до превода на автоматичните инструкции. Не станах много по-умна, защото индиректното обаждане от уличния телефон би било толкова сложно, че и роден американец би се отказал. Единствената опция, с която бих могла да си послужа, е разходите да поеме отсрещната страна, но в моя случай това, разбира си, не беше реално.

Най-вече тази необходимост ме накара да си прекарам телефон. С помощта на госпожа Мици, която ми подари стар телефонен апарат и направи поръчката за телефон, понеже аз все още не умея това, си открих и телефонен пост. Телефонът значително ще промени начинът ми на живот. Чрез него можех да разговарям с Петър и семейството му, с госпожа Мици, с госпожа Патриша и с още някои особи, с които се запознах. По-често ще чуя и гласа на внучетата си и това ще бъде моята най-голяма американска радост. Набирах телефони и приказвах, обаждаха се и на мен. И тъкмо свикнах да си бъбря по телефона, минаха три дни, а телефонът ми не звънна, а всички, които познавах имаха моя номер, та в един момент се запитах, дали телефонът ми изобщо може да звъни. И точно тогава звънна. Почти се затичах, за да вдигна слушалката:

- Ало! Госпожа Дана ли е? – познах гласа на госпожа Патриша и искрено се зарадвах.

- Да, аз съм, госпожо Патриша – побързах да потвърдя.

- Би ли могла да замениш една моя приятелка, която се грижи за една старица...? – веднага добави тя.

- Бих могла! – отвърнах, без да губя време.

- Но да знаеш, старицата е малко неприятна, много трудно ѝ се угажда... – предупреди ме и вероятно желаше да размисля, преди да приема.

- Ами нали трябва да работя нещо... – излетя от устата ми.

- Трябва да останеш там пет дена, и да спиш! – добави.

- Ами щом трябва... – съгласих се, но почувствах някакво неясно и неприятно усещане.

- Ще ти плати по тридесет и пет долара на ден! – съобщи госпожа Патриша и очакваше отговор.

- Добре – съгласих се и си помислих, че сто седемдесет и пет долара са истинско богатство, а без труд не мога да го имам.

Тази друга старица, госпожа Хелга, е същинска противоположност на първата. Щом ме видя, ми даде да разбера, че не може да ме понася и че нищо няма да толерира. За това заключение не ми беше необходимо нито особено познание по английски език, нито дълго време.

И първото ми впечатление от нея е твърде неприятно. Докато се оглеждах къде да се съблека и да си оставя малкото неща, които си бях донесла, тя веднага ме нападна и започна да ми нарежда нещо, което не разбрах. Къщата ехтеше от нейните заплахи. Наслаждаваше се на неловкото ми положение и неспособността ми да се ориентирам, а особено неспособността ми да се ориентирам, причинена от английския език.

От първата ми среща с калифорнийските къщи в мен остана впечатлението за много ниския стандарт на строеж, липсата на въображение и мръсотията на прозорците, олуците, покривите... Къщата на госпожа Хелга е и по-лоша от общото впечатление. Имах достатъчно време, за да размишлявам, разглеждам и сравнявам с европейските. Тази е построена от дъски преди петдесетина години, поддръжката ѝ е безотговорна, на много места дъските са

напукани и зацепени. Редките и слаби дъждове, прекалено гъстият смог и големите горещини са я направили мръсна, неугледна и несъответстваща на ерията (агеа), в която е. Десетина години прозорците не са чистени отвън и не приличат на нищо, с което мога да сравня. Макар и тристайна, къщата има повече вътрешно пространство, отколкото у нас петстайна.

Старицата и къщата са си лика-прилика, помислих си, след като разбрах, че не иска никакво отношение с мен, ако не е в пряка връзка със задачите, които грубо ми нареждаше.

Освен досадата и негостоприемството, в този дом ми пречеше и силната миризма, на която не можех да определя източника, затова я свързах с общата мръсотия на симбиозата къща-обитател. Заради нея често излизах навън, но с приближаване на времето за лягане, миризмата ме дразнеше повече.

Старостта видимо е нападнала разума на госпожа Хелга, а последиците се показват в упоритото „разкрасяване и подмладяване“. Двадесетина пъти на ден си сменяше тоалета, само горната част, и всеки път идва, за да подчертае: „This is beautiful (това е красиво)“. В началото отричах и се опитвах да ѝ помогна, но след като няколко пъти ме наруга и веднъж дори ме блъсна, започнах да се съгласявам с нея: „Very, very beautiful (много, много красиво)“.

Преди полунощ, този първи ден при старицата Хелга, когато съобщих, че ще си ляга, ѝ помогнах да се приготви за банята, защото ми даде да разбере, че има намерение да се къпе. Започна да се съблича и аз излязох. Настояваше да я изкъпя. Макар неохотно, защото тя е физически силна и способна сама да върши всички действия, свързани с личната хигиена, отидох при нея и я окъпах като бебе. Грозно е изобщо да се говори за това, но тя упорито настояваше да ѝ правя неприлични неща. Независимо ця-

лата виканица и заплахите, останах на нивото на приличието. И на другия ден не ми прости това, настояваше за същото и всяка следваща вечер. Все по-малко се обичахме и едва издържахме „съвместното съжителство“ по поръчка. С радост посрещнах часа на плащането.

Не ми плати толкова, колкото ми обеща госпожа Патриша.

- Вие предложихте по тридесет и пет долара на ден, но аз казах не, отдавна ви казах, че няма да плащам на тази мръсница повече от тридесет долара! – гърмеше от нея, докато броеше сто и петдесетте долара.

Трябваше ми цяла седмица, за да се освободя от чувството на омраза, което старицата изразяваше към мен. Може би, мислех си, ако не бях преминала страхотиите на лагера, през които постоянно бях под бремето на омразата, може би нямаше да възприема толкова зле госпожа Хелга. Тежки са американските корички хляб, горчиви са и техните трохи, заключих за не знам кой път.

За такива заключения допринасяше още едно чувство, което се появяваше всяко девето число от месеца, когато отивах до уелфеъра, за да получа социалната помощ.

Седем-осем километра ходене пеша по Лейк авеню на север до булевард Вашингтон, където се намира клонът на уелфеъра, към който се числя, ме изморяваше и аз задъхана заставах най-отзад на извилата се десетина пъти опашка, която е надзиравана от добре въоръжен полицаи. Тук, пред пет гишета, престоявах около един час време, като наблюдавах стотината бедняци, а всички те също се бяха вторачили в мен. Петдесетина от тях са афроамериканци, двадесетина – мексиканци, а останалите са виетнамци, корейци, арменци, руснаци, бошняци, индианци... Сякаш са на сцена, ставам свидетелка на десетки представления, уродливи същества, душевно болни, наркомани, самомнителни, невротични, разюздани деца... Аз съм част от тази среда, това е истината, отпечатана от

хартиените купони за храна и доларите за наем, които скоро ще получа като милостиня от „единствената световна суперсила“.

Когато за пръв път застанах на тази обгърната с тъга опашка, се ужасих и се запитах: „Толкова ли много си изпаднала, Данице?“ За миг се изредиха всички картини от живота ми преди войната, и щастливото детство, и задружното и богато семейство, и образованието, и знанията, и пътуванията (и онова във венецианска гондола), и парите, с които можех да си набавя почти всичко, което пожелаех, и природните красоти на Босна... Защо трябваше да стане тази война, защо всички обедняхме...?

Ние сме здрав, образован и трудолюбив народ, умеем да създаваме богатства и ги създаваме, но, сигурно като никой друг, умеем и на всеки двадесетина години да поведем война и да сринем всичко, което сме изградили с труд.

Защо правим така? – се питам и се оглеждам в такива като нас – в утайката на обществото.

Когато за първи път отидох да получа социалната помощ и застанах на опашката на мизерията, се сблъсках с още една неприятност. Всички очи на заварените бедняци ме загледаха странно. Явно в мое лице единодушно видяха необичайност, която единствено аз не можах веднага да разпозная. Необичайни са моите дрехи, ще отгатна, тези, които получих в сръбския Червен кръст, с тях съм крещящо добре облечена, неадекватно за мястото, на което се намирам. Всички се чудеха какво търси една така „богато облечена“ госпожа сред бедняците. По-късно просто имах проблем как да се „загрозя“ и да се пригодя към новото си ято за дните на получаване на милостинята.

След получаването на парите и купоните, предпазливо излизах на оживеното Лейк авеню, защото наоколо стояха и пронизваха с погледи само неугледни и съмнителни мургави мъже, у нас биха ги нарекли клошари.

Повечето от тях са мъже или любовници на жени, които скоро ще се появят с долари или купони, за които ще се съдърпат, сбият, бягат и викат на помощ полицията или любовниците. За да може колкото се по-малко от тези пари да стигнат в ръцете на дилърите на дрога, законите за уелфъра позволяват само на съпругите да получават социалната помощ, в никакъв случай съпрузите. Затова в помещенията на уелфъра са само женските, а около сградата – само мъжките бедняци. Съпроводена от силно, субективно неприятно усещане и обективна опасност, се промъквах сред мъжката налудничавост и се отделях на празната част на широкия тротоар, обръщах се наляво и се отдалечавах бързо по Лейк и дълго не преставах да се озъртам, все със страх да не ме изненада някой.

Тъкмо се бях освободила от грозните припомняния за петдневния живот със старицата Хелга и тъкмо си пожелавах нова работичка, когато звънна телефона.

- Ало! – обади се госпожа Патриша.

- Ало, как сте, госпожо? – отвърнах аз.

- Добре, а вие как сте? Бързам веднага да мина...

Трябва да се гледа една старица в Монровия... Три дена... Мислех да предложа теб, затова ти се обадох... Съгласна ли си?

- Ами нещо трябва да работя – излетя от устата ми, преди да започна да разсъждавам.

- Довиждане, ще ти се обадя по-късно – каза и затвори телефона.

Третата старица е напълно дементна жена, подементна е и от госпожа Хелга. В характера ѝ има силен егоизъм, който тя е прикривала, докато умът ѝ е бил свеж, а сега всичко това се е разголило до простота, каквато преди не бях виждала. Освен всичко това, изгубила е чувството за срам. Особено противен е един неин навик, възникнал след изгубването на чувството за контролиране на уринирането, постоянно беше мокра, и столът, на който седеше,

беше мокър, а изход търсеше, като тъпчеше тоалетна хартия в гащите. Вземаше десетина парчета хартия с дължина един фут, мачкаше я на топка и я тъпчеше между краката.

Докато старицата се движеше, хартията се накъсваше и се въргалише по пода на много необичайни топчета, подгизнала и постоянно търкана, тя се превръщаше в смрадливи парченца, които на всяка крачка падаха и белееха из стаята. Вонята отначало напомняше на онази от конюшня – амоняк, но с превалянето на деня и с нарастването на калифорнийската жега, все по-силно дразнеше носната лигавица.

Старицата ядеше и отпиваше от всичко, до което стигнеше, след което червата и проработваха без предупреждение, обикновено преди да стигне до тоалетната, и...

Не се притесняваше да се съблича съвсем гола, където сvari, а мине не мине – повдигаше роклята, навиваше гащите, за да вади мократа и да подпъхва суха хартия. А веднага след това хващаше предмети, съдове, храна и напитки...

Има нагон постоянно да обвинява някого, измисляше си, че някой ѝ е сторил зло и че не ѝ дава да яде, че дни наред нищо не е яла...

Особено удоволствие ѝ доставя да разправя празни приказки. Често повтаря, че е умна и не забравя, а по цял ден ходи из къщата да търси предмет, който преди малко е оставила или още не го е оставила, държи го в ръце.

Когато за пръв път схванах употребата на хартия от старицата, бях изненадана, че никой по-рано не ѝ е показал памперсите за стари хора с проблеми със незадържането на урина. Тук ги наричат гард (guard), вече съм ги виждала в магазините. Помислих да поговоря с нея за това, но, освен нейния труден нрав, ми се изпречи и езиковата бариера. Но когато в банята видях доста големи запаси от гард, за-

почнах с това. Нахвърли се върху мен, като говореше, че никога не е слагала хартия в гашите...

Не престава да говори и за своята красота, която все още, „макар и жена на средна възраст“, била завидна, и „постоянно я ухажвали някакви господи“.

Какво ли щеше да стане с тази старица, ако нямаше пари? – питах се, докато я наблюдавах. Има многобройно семейство, но поради заядливостта ѝ отдавна се е скарала с всички.

Като опознавах американското общество, все повече се изненадвах от разпадането на семейството. Съвсем обичайно беше станало всички да живеят отделно, старите в усамотението на богатите си къщи, онези на средна възраст – в нови бракове, а двадесетгодишните – в наети апартаменти. Вече съм срещала хора, които дори не знаят къде живее синът или дъщеря им, чуват се веднъж-дваж годишно по телефона, и това е всичко, или дори и толкова не се чуват. Старите хора с нарушено здраве, особено инвалидите, са жертви на така сложилото се общество, и повечето от тях завършват отхвърлени в неугледните старчески домове. Цената за пребиваване в тези домове само на пръв поглед изглежда изненадващо разнообразна, но когато на всичко това се влезе под кожата, става логично и е различно дотолкова, доколкото и всичко друго тук е различно. Чрез Мици се поинтересувах генерално за тези месечни цени и научих, че се движат доста над средните американски заплати и сумата им е от около две хиляди долара до над десет хиляди. Приличните старчески домове са прекалено скъпи, струват много повече от средната американска заплата, та става ясно и колко старци могат да завършат живота си по подобаващ начин. За това си мислех покрай тази раздразнителна старица, но и тъжната ѝ старост.

Сто и двадесетте долара бързо ме възстановиха и успокоиха, така че четвъртата работа, когато ме повикаха, беше почти очаквана.

Отведоха ме в прилична къща в Лас Тунас, за да бъда под ръка на един осемдесетгодишен старец за един ден. Той е добър старец, движи се с помощта на проходилка, но бях предупредена, че когато отива в тоалетната, му е необходима помощ:

- Знаеш ли, Дане, трябва да окажеш помощ на господина, когато отива в тоалетната. Трябва му помощ за сваляне и вдигане на панталоните и гащите – добави госпожа Патриша (която ме въведе в тази работа), след като ми съобщи, че ще получа петдесет долара и след като вече се бях съгласила.

- Не знам... Не знам, дали ще мога... Гадно ми е... – започнах да се измъквам и да търся начин да се откажа, без да обидя госпожа Патриша, от която имах неоценимо голяма нужда.

- А какво би искала ти, госпожо Данице Пръстоевич... – прекъсна ме и ме наруга, както прави селски кочияш, когато засъска от злоба срещу задъхалата се изнемошляла кранта.

- Госпожо Патриша, не ми се ядосвайте, но това толкова да ми е гадно, че... – започнах умолително, но от нея ме връхлетя зъл дух:

- А с какво ти си по-добра от нас, «лешоядките»... Гадно ти било... Аз мога да мия дрисльо и при това да бъда щастлива, а ти не можеш да смъкнеш и obuеш чисти гащи. Ами да, ние сме необразовани, а ти си академичен гражданин... Е, та... – не преставаше да нарежда и обижда.

Затвори телефона, а аз останах със слушалка в ръка, замислена и загледана в празната далечина. Гадно ми е от всичко това до отмаляване, но моята реалност е и по-лоша. Тъкмо свикнах с долларите и осмислих живота си, а след това изведнъж абсолютна празнота.

Дали и колко сбърках?

Мислите се рояха из главата ми, събираха и изваждаха, анализираха явлението жени от типа на Патриша, Ани, Мици... и мен сред тях. За миг си мисля, че не е моя работа да върша това, да се унизявам толкова, а след това ме връхлитат противоположни мисли и ме питат, ако на стареца е нужна такава помощ, то някой трябва да му я осигури. А кой е този някой? До този въпрос никога преди не бях стигала. Този някой е човек с такава професия. Това спада към областта на хуманитарните дейности, а аз направих такъв въпрос от това.

Насред тези мисли, може би два часа по-късно, се обади телефонът. Не реагирах, както и досега, на първия звън. Неохотно вдигнах слушалката.

- Ало! – едва успях да превъртя езика си.

- Дане, за Бога, какво си направила? – истински загрижен беше гласът на госпожа Мици.

- Нищо не съм направила, госпожо Мици... – започнах с половин сила, но и решена да не се предам, и продължих: – Аз не мога да вадя и прибирам онова... – и в този момент си спомних първото изнасилване в лагера. Насилникът не беше млад, измъчваше ме разбойникът по стотици начини с онази работа. Ужасена съм, почти като през онази прокобна нощ, сякаш съм пак почти като в лагера, боли ме, най-вече ранената душа. Разплаках се.

- Отиди, да не си полудяла... – до съзнанието ми едва достигаше гласът на Мици и гръмогласният ѝ смях: – Ама ти, тази работа... – едва с крайчеца на съзнанието си разбирах какво говори: – Ами нали човекът трябва да ходи по малка нужда, ако не е способен да свърши това сам, някой трябва да му помогне, та нали няма да го убием, затова че не може сам. Това е всекидневната работа на медицинския персонал, това е професия, занаят, това сме ние... А какъв е твоят занаят, от който мислиш да живееш?

- Бих отишла, но не мога... – започнах да се овладявам и обяснявам.

- Ти наистина си непоправимо луда – каза, засмя се, и продължи сериозно: – Вземи тази работа, издърж един ден, както всички сме издържали...

- Добре! – неохотно се съгласих.

Мици ще дойде да ме вземе и да ме откара в Лас Тунас, а старецът, господин Карол, ще ме посрещне, сякаш съм му гостенка. И трите старици, както и господин Карол, са оригинални американци, нямах късмет да ми се падне някой с моя произход и език.

По този повод размишлявах за първите наши преселници, необразовани и неграмотни хора, без знание на дума английски, питам се, с какви ли неволи са се сблъскали те. Би трябвало да бъде по-щастлива, отколкото съм, голямо предимство имам пред техните съдби, аз още мога да уча и работя...

Доброто посрещане от господин Карол ми вля допълнително сили и за учене на езика. Разбирахме сме повече от моите очаквания. По това заключих, че старецът е образован човек.

Още преди това бях забелязала, че с образовани хора и с моите малки познания по английски език, успявам някак си да се разбирам, но с необразованите – никога и никак. Разсъждавах за това и схванах, че и английският език, както и нашият, и другите езици, е жив и пълен с думи от латински и гръцки произход, и че с хората, които знаят тези думи, по-лесно мога да се разбирам.

Когато образованият човек ви каже една дума, а вие не я знаете, той ще ви каже друга..., или ще ви опише понятието, и ще бъде упорит, чак докато не схванете какво е искал да ви каже. Необразованият човек ви казва само първата дума, ако не сте я разбрали, той завърта глава и остава дотук. От друга страна, когато вие кажете погрешна дума за някое понятие, интелектуалецът много бързо схва-

ща вашата грешка, обръща ви внимание и ви предлага съответната дума и е търпелив, докато не се обясните. И, естествено, обръща се за помощ към интернационалните думи, което опростява взаимното разбиране.

От всички американци, с които съм имала контакт, единствено с господин Карол успях напълно да се разберам. Много се интересуваше от Войната в Босна и от моята съдба. Той изобщо не можеше да схване, че и от сърбите има преследвани, него го информират, че само сърбите са „негодници“ и че трябва да бъдат наказвани. По-късно малко ще се коригира, ще ми каже, че му пречат крайностите в американската политика, че няма среда, всичко е екстремно, според нея целият свят е разделен на два конфронтиращи се полюса: добри и лоши момчета. Господин Карол ме подпитваше все по нашироко и надълбоко за войната на Балканите, но сякаш все с цел да изясни сръбските престъпления, които в главата му просто не могат да намерят място, доколкото можах да го разбера с моя осакатен английски език. Особено подозрително ме гледаше, когато му отговарях за престъпленията и затворите, за които говори той. Макар че с интерес изслуша и моите страдания, които бях изтърпяла само защото съм сръбкиня, той дори не криеше, че не е повярвал на моята история. Каза ми:

- Извинете, драга госпожо, вие сте много симпатична и интересна, но на вашата история за лагера Дретель, хърватско-мюсюлмански, където казвате, че са ви измъчвали, за съжаление не мога да повярвам и не ви вярвам. Престъпници са сърбите, а не онези, другите – изясни своето убеждение.

Все пак, беше ни много приятно. За този човек бих работила и без пари, ако материалните ми възможности позволяваха това.

По времето на първото отиване до тоалетната, старият господин ми даде да разбера, че му е много неприятно, че трябва да ме помоли за тази помощ, така че

наистина ми беше жал за него и пристъпих към тази помощ с по-малко неприятност. При повторните случаи ни беше по-лесно. Господин Карол страда от някакво странно заболяване, което напълно е унищожило функционирането на долната част на ръцете му.

При този старец останах четири дена, защото жената, която се грижеше за него, беше отишла на лекар и мислеше да отсъства един ден, но отсъства четири. На четвъртия ден старецът за мен вече не беше „мъж“, а човек-инвалид, за когото се грижех, и тъй като е добър човек, всички онези неприятни действия около него върших внимателно и с все по-малко отвращение.

Изкарах двеста долара. Нещо повече, именно през тези четири дена чувствително обогатих английския си език, през устните ми за пръв път лесно се плъзваха изреченията ми, обогатих и фонда си на фразите, и случи ми се онова, което мнозина ми предсказваха що се отнася до езика – започнах да „мисля на английски език“. Изглежда, че четиримесечното, ежедневно по десет часа, упорито учене на езика и научените вече много думи и фрази, както и доста даровитият учител господин Карол, се срещнаха в подходящото време и за мой късмет.

През следващите дни засилих ученето. Упорито следях някакви детски телевизионни серии с повторение, които не бяха базирани на много думи, което беше точно за моите нужди. Почти за един ден почувствах напредък в знанията си по английски език и това ми даваше допълнителни сили да упорствам. Започнах редовно да следя новините, и техният беден речник отговаря на моето ниво, а едно събитие, което се въртеше в новините, ще ми напомни и за моето кацане в Лос Анджелис, от което минаха, точно днес, четири месеца, размишлявах за това, когато звънна телефонът.

- Ало – познах гласа на госпожа Патриша, която не ми се беше обаждала след онази неприятност, която имахме.

- А, вие ли сте, госпожо Патриша – помъчих се да покажа, че съм се зарадвала от нейния глас.

- Свикнахте ли, госпожо, да миете...? – ухапа ме като кучка, бранеща нападнатите си кученца.

- Ами свикнах... – започна отстъпчиво, с намерение да не я ядосвам.

- Има един старец... Трябва да се мие най-малко един месец... – хапеше с много просташки думи, засягаха ме дълбоко, но тя е единствената, която ми предлага нещо, имам това постоянно на ум, затова си подвивам опашката и търпя.

- Има ли някаква инвалидност? – попитах.

- Е... се! Ще приемеш ли или не, за хиляда и двеста долара? – продължи в същия просташки стил.

- Ще приема! – отвърнах, защото изведнъж тази сума е по-силна от всички мои чувства.

Вторият старец не беше добър човек, болестите са го съсипали и са го направили крайно раздразнителен и заядлив. Не щадеше нито себе си, нито другите, нападаше ме със и без повод, нямаше срам, когато търсеше от мен разнообразна помощ, та дори и онази за най-противното.

Този старец разви у мен едно друго поведение, което дотогава не съществуваше дори като зародиш в мен. Изчезна чувството за срам към частите на тялото на други хора, потиснато беше чувството на отвращение и състрадание. Този старец за мен стана обект на моята работа и нищо повече или по-малко.

Специализирах се да върша всички работи, свързани с обслужването на болни и побъркани и заядливи хора. Финансово се стабилизирам.

Върнах на Петър дълговете си.

След шест месеца просто станах нова личност със спестяване \$1 040.